

Daskalova, Dobrina

Funkcia a pragmatika jedných z osobitných slovesných foriem v bulharskom jazyku

Porta Balkanica. 2012, vol. 4, iss. 1-2, pp. 76-80

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135341>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FUNKCIA A PRAGMATIKA JEDNÝCH Z OSOBITNÝCH SLOVESNÝCH FORIEM V BULHARSKOM JAZYKU

Dobrina Daskalova

1. Predkladaný článok analyzuje špecifiku osobitných slovesných foriem v súčasnom bulharskom jazyku. Cieľom výskumu je predstaviť cez konkrétne jazykové realizácie týchto foriem na vetnej úrovni ich funkcionálne a pragmatické charakteristiky, spojené s modálnosťou, konkrétne s funkcionálno-sémantickým poľom (FSP) hodnovernosti. Táto charakteristika sa prejavuje prostredníctvom zložitých vzťahov a súvislostí so štruktúrnym, sémantickým a modálnym základom vety. Analýza excerpovaných jazykových javov predpokladá realizáciu parametrov diskurzu, ktoré majú prvoradý význam pri výbere jednej zo slovesných foriem. Rečová realizácia týchto foriem je podmienená kognitívnymi faktormi, ktoré spajajú zvláštnosti komunikatívnej situácie s účelom a s úlohami konkrétneho rečového deja, takisto s emotívnymi vplyvmi, určujúcimi výber jazykových jednotiek pri výstavbe informatívneho a vplývajúceho textu. Používanie pozorovaných slovesných foriem sa reguluje komunikatívno-pragmatickými normami, ktoré sa javia ako „určené pravidlá na výber jazykových prostriedkov a takisto na výstavbu rečových formácií (výrazov, textov) v rozličných situáciách“ (Dimitrova 2001, s. 13). Tieto normy fixujú stereotypy tvorby a recepcie jazykových textov (v tomto prípade regulujú používanie slovesných foriem) v súvislosti s podmienkami komunikácie. Odlišujú sa variantnosťou a pružnosťou, prípadne určujú hranice, v ktorých je možno meniť rečové prejavy, späť so špecifikou komunikatívnej situácie (Anisimova 1988, s. 64–75, citované podľa Dimitrovej, 2001, s. 13).

2. Skúmané slovesné formy sú jednou z typologických osobitností bulharského morfológického systému a komentujú sa ako výsledok vplyvu balkánskych jazykov (predovšetkým vplyvu tureckého jazyka). Nemajú svoje sémantické, funkcionálne a pragmatické ekvivalenty v iných slovanských jazykoch. Tieto formy gramatickej paradigmy bulharských slovies sú predmetom zaujímavých diskusií v jazykovednej literatúre. V bežnej gramatike sa analyzujú v súvislosti s kategóriou *spôsobu*. Existuje aj iný odlišný aspekt hodnotenia, ktorý sleduje pozorované slovesné formy samostatne a spája ich s epistemickými charakteristikami vyjadrenia. Vo výskume sú reprezentované rôzne hľadiská hodnotenia gramatickej kategórie *spôsobu*, ale autor sa nezúčastňuje týchto diskusií. Takýmto spôsobom len motivuje teoretickú základňu, ktorá sa využíva na konkrétnu analýzu jazykového materiálu (materiál je excerpovaný z textov, ktoré majú rozličné štylistické charakteristiky).

3. Tradičná definícia kategórie *spôsobu* – pomer hovoriaceho k slovesnej činnosti – smeruje ku komunikatívnej situácii s vlastnou aktuálnou rečou. Táto definícia sa v bulharskom jazyku ne-

používa jednoznačne, pretože ak sa reprodukovujú cudzie slová, vtedy sú podmienky a predpoklady pre vyjadrovanie dvoch pomerov – hovoriaceho vo východiskovej (denotatívnej) situácii a autora reči v aktuálnej (pragmatickej) situácii. Ešte ťažšie na riešenie sú prípady, spojené s výstavbou textov, v ktorých cez viac hľadísk a takisto cez rozširovanie informácie sa komplikuje významová aj modálna makroštruktúra v texte. V tých prípadoch vzniká svojrázna polemika, ktorá komplikuje modálny obsah textu. V bulharskom jazyku existuje systém, ktorý dovoľuje predstaviť gramatikalizovanými jazykovými prostriedkami naznačené ťažkosti pri výstavbe takých textov. Tento systém dáva možnosť na nuansy modálnych významov, prípadne dáva možnosť zabezpečiť ich diferenciáciu v mnohých aspektoch, pri reprodukcii reči alebo pri predstavovaní zložitých komunikatívnych situácií. Jednou z prvých skúseností s analýzou takéhoto systému a s určením špecifických možností jazyka v súvislosti s príhodou reprodukovanej reči, robí E. Ďomina (Ďomina 1959, s. 359–361). Podľa nej v bulharskom jazyku existujú *prvotné* a *druhotné spôsoby*. Prostredníctvom Ďominou reprezentovaného systému, je

možné rozlíšiť pomer k činnosti dvoch subjektov – autora reči, aj toho, ktorý ju reprodukuje. Keď sa tieto dva pomery odlišujú, nie je možné nájsť jednoznačné riešenie ktoré z nich treba prijať ako určujúce pre kategóriu spôsobu (pozri komentár Nicolovej, 2008, s. 320). V novších výskumoch, v ktorých sa smer a aspekty analýzy rôznia, sú tieto ťažkosti prekonávané (Kucarov 1985, 1998; Gerdžikov 1982, 1984; Kitova 2005; Aleksova 2003, 2004, 2005; Nicolova 2008). Podľa Gerdžikova (Gerdžikov 1984, s.127) spôsob (podľa neho reprezentovaný ako *modus činnosti*) má charakteristiky „základného modusu“, ale nie je to jediná forma, ktorá vyjadruje obsah logicko-hodnotiacej kategórie modálnosti. Gerdžikov uvádza druhý modus – *modus vyjadrovania činnosti*, cez ktorý hovoriaci dáva svoje ocenenie stupňa a formy hodnovernosti. Modus vyjadrovania činnosti je spojený so subjektívnym predstavením pozície. S pomerom hovoriaceho k vyjadrovaniu je spojená aj kategória *vid vyjadrovania*, ktorá sa odlišuje od spôsobu a má svoju pozíciu v morfolologickej paradigme bulharského slovesa (Kucarov 1998, s. 50–59). Vo svojej monografii o pomernej hodnovernosti v systéme španielskeho jazyka Maria Kitova dokazuje realitu novej modálnej subkategórie (*modálnosť vyjadrovacieho*), ktorá predstavuje subjektívne ocenenie hovoriaceho, pokiaľ ide o reč o obsahu pozície. Subkategória modálnosť vyjadrovacieho rozširuje hodnotenie o rozličné stupne istoty, neistoty, pravdepodobnosti, možnosti a iné (Kitova 2005, s. 33). V posledných výskumoch, spätých s bulharským jazykom, sa uvádza kategória *evidenciálnosť* (Aleksova 2004, 2005; Nicolova 2008), ktorá gramatikalizuje kognitívne stavy hovoriaceho, spojené s informáciou získanou z určeného prameňa, a takisto s jej klasifikovaním (Nicolova 2008, s. 332). V bulharskom jazyku „evidenciálny systém je modalizovaný, pretože modálnosť a evidenciálnosť sa čiastočne prekrývajú a sú vzájomne spojené“ (Nicolova 2008, s. 319). Krasimira Aleksova prijíma, že tieto dve kategórie sa nachádzajú v pomere inklúzie (Aleksova 2004, s. 247–255) – evidenciálne formy slovesa patria k jazykovým prostriedkom na vyjadrenie epistemickej modálnosti, ktorá ma charakteristiku subjektívneho ocenenia a je spätá s pozíciou hovoriaceho v súvislosti s jeho významom o istote a pravdepodobnosti pozície. Na druhej strane „evidenciálnosť zapája epistemicke rozširovania, patriace k hodnovernosti znalostí hovoriaceho“ (Aleksova 2004, s. 247).

4. Cieľom výskumu je predovšetkým analýza pozorovaných slovesných foriem s ich možnosťami na vyjadrovanie hodnovernosti pri ocenení východiskových faktov, ktoré sú spojené s konkrétnou komunikatívnou situáciou. Hodnovernosť je taká oblasť z modálnych významov, ktorá nesie informáciu o komunikatívnom zámere hovoriaceho, explikuje príslušný model vnímania a priamo usúvzťažňuje s epistemickými charakteristikami vyjadrovania. Jazykové jednotky z tohto funkcionálno-sémantického poľa odrážajú charakter vedomosti, ktorý určuje propozicionálny obsah vyjadrenia, a takisto označuje stupeň plnosti týchto vedomostí. Rečové realizácie jazykových jednotiek z poľa hodnovernosti (nezávisle od diskursu) sú motivované súčasne kognitívnymi a emotívnymi dôvodmi.

doc. Dobrina Georgieva Daskalova, CSc.

Pôsobí na Prešovskej univerzite, Filozofickej fakulte ako lektorka bulharského jazyka. Oblasť výskumu, ktorému sa dnes venuje je fonetika súčasného spisovného bulharského jazyka, prozódia a suprasegmentálne systémy slovanských jazykov, vzťah medzi prízvukom a významom v súčasnej spisovnej bulharčine.

5. Možnosti skúmaných slovesných foriem na vyjadrovanie modálneho významu hodnovernosti v článku sa analyzujú cez kategóriu evidenciálnosti na základe jej hlavných parametrov (o týchto parametroch pozri Nicolova 2008, s. 334). Rozbor jazykových javov sa robí s ohľadom na epistemický aspekt v obsahu jednotiek jazyka. Tento aspekt v sémantike foriem slovesa určuje ich funkciu. Pozorované formy sú morfológické modifikátory hodnovernosti – nesú informáciu o charaktere významov aj o ich plnosti. Východiskom výberu konkrétneho modifikátora hodnovernosti na oboch úrovniach (lexikálnej i morfológickej) je opozícia *vlastnej/cudzej* informácie. V rámci vlastnej informácie je tento výber zložitý kvôli dodatočnej diferenciacii *priamych/sprostredkovaných* významov. V bulharskom jazyku znakom sprostredkovaného významu na morfológickej úrovni je predovšetkým perfekt, ktorého konanie je motivované jeho špecifikou ako rezultatívny čas a aj jeho časovou orientáciou – interval referentnosti obsahuje v sebe moment hovorenia, keď je k dispozícii aj rezultat činnosti. Táto činnosť nie je lokalizovaná v určitom minulem intervale a jej zvláštnosťou je, že by mohla byť myslená len ako fakt (Nicolova 2008, s. 333). Obsah a osobitosť významu perfekta predpokladajú jeho prejav ako základ na tvorbu troch evidenciálov (konkluzív, reneratív, dubitatív), ktoré sú späté so sprostredkovanou informáciou a majú svoju špecifiku v súvislosti s možnosťami a s konaním v reči (Nicolova 2008, s. 333). Charakteristiky indikatívu ako „základného evidenciálu“ (Nicolova 2008, s. 351) motivujú jeho prejav v situáciách, keď význam je výsledkom osobnej skúsenosti – objekt reči možno identifikovať a propozícia sa definuje ako hodnoverná. Tie isté formy slovesa sú znakom vlastnej informácie aj v prípadoch, v ktorých hovoriaci využíva významy spoločnosti a je presvedčený o ich pravdivosti. Morfológický prostriedok na zavedenie a predstavenie vlastných, ale sprostredkovaných významov je konkluzívom (Nicolova 2008, s. 334). V bulharskom jazyku tento evidenciál má dva významy. Konkluzívne slovesné formy (*мислил е, казал е, идвал е, четял е* a iné) môžu predstavovať hodnovernosť propozície jednoznačne cez úsudok na základe skutočných, alebo sprostredkovaných údajov, ktoré sú v pragmatickej situácii k dispozícii (*Сигурно е бързал много, защото нищо в стаята не е на мястото си; Наистина се е измъкнал от нейния гняв, тъй като не беше вкъщи, когато*

го потърсих). V podobných prípadoch hovoriaci oznamuje svoj názor o hodnovernosti vyjadrenia (Nicolova 2008, s. 354). Konkluzívom sa tiež gramatikalizuje aj „slabý, nesvedecký význam“ (Nicolova 2008, s. 354), získaný logickým myslením a závermi – v takýchto situáciách sa propozícia hodnotí ako hodnoverná na základe spoločnej skúsenosti cez predpoklady (*Сигурно е разказвал тази приказка и на внуците си / Май е страдал от нейната изневяра, защото подобни неща са болезнени*). Ak východiskový význam je výsledkom vlastnej informácie (priama, príslušne *sprostredkovaná*), ktorá je v kvantitatívnom pomere dostatočná, realizujú sa indikatívne slovesné formy (porovnaj *Май страдаш от нейната изневяра, защото знам от собствен опит, че подобни неща са болезнени / Май е страдал от нейната изневяра, защото подобни неща са болезнени*). Výber evidenciálu v konkrétnej vete je výsledkom klasifikácie, ktorú robí hovoriaci svojim významom. Formy reneratívu (*мислил, казал, идвал, четял* a iné) aj formy dubitatívu (*бил мислил, бил казал, бил идвал, бил четял* a iné) sú znakom o informácii, získanej prostredníctvom reprodukovanej reči. V podobných prípadoch denotát aktuálneho vyjadrenia je cudzou rečou a v jeho komunikatívnom fokuse sa dostávajú jednotlivé komponenty východiskovej situácie, s ktorými musí byť zhodné modálne hodnotenie. Rozdiel medzi dvoma evidenciálmi je spojený s pozíciou hovoriaceho vzhľadom k hodnovernosti denotatívneho vyjadrenia. Vo väčšine prípadov formy reneratívu označujú jedine odstup od cudzej reči (*Разказвах ми, че плакала много; Разбрах, че искала да дойде, но той не разрешил*). Tento evidenciál, využívaný osobitne v štruktúre textu, sa prejavuje predovšetkým ako neoznačené hodnotenie sprostredkovaných významov a signalizuje neprepojenosť s hodnovernosťou propozície (por. Nicolova 2008, s. 319). Hodnotená cudzia reč je implicitne reprezentovaná so svojimi modusnými a diktumnými súčasťami. V osobitných situáciách, ktoré sú spojené s predstavovaním sprostredkovaných významov, formy reneratívu môžu byť predpokladom aj podmienkou subjektívnej interpretácie cudzích slov – podstatný význam pri ocenení hodnovernosti východiskovej situácie reči má zdroj informácie (jeho vlastných vedomostí a možností na skutočné hodnotenie faktov). Toto hodnotenie môže variovať od nezáväznosti alebo zdržanlivosti do nesúhlasu aj popierania – určujúci v podobných

prípadoch je výber lexikálneho modifikátora hodnovernosti (Daskalova 2009, s. 230–239). Takisto spôsob predstavovania autora cudzej reči – s neurčitou deskripciou, prípadne s určitou deskripciou alebo so samostatným symbolom (s vlastným menom). Formy dubitatívu vždy vyjadrujú pochybnosť v hodnovernosti propozície (Nicolova 2008, s. 334), predstavovanej v reprodukovanej reči (*Злите езици веднага пуснаха слуха, че той сам бил написал положителната рецензия за труда си; Подшушнаха, че той уж се бил видял с жена си; Според “доброжелатели” дъщеря му била ходила в командировка с любовника си*). Ako marker uvádzania cudzej informácie vo všetkých prípadoch, používanie týchto foriem sa vytvárajú podmienky na polemiku, motivovanú cez protirečenie medzi hodnotením propozície, reprezentovaným v denotatívnej (východiskovej) situácii reči a ocenením autora reči v pragmatickej (aktuálnej) situácii.

6. Pragmatické charakteristiky vo výskume pozorovaných slovesných foriem môžu byť reprezentované komplexne v ich rozličných aspektoch, ak sa možnosti jazyka hodnotia cez vzájomné pôsobenie medzi morfológickou a lexikálnou úrovňou v systéme (Daskalova 2009, s. 230–239). Gramatická a lexikálna modálnosť „predstavujú dva kvalitatívne rozličné sémantické systémy“ (Mečkovska 1994, s. 216), ktoré majú svoju špecifiku a relatívnu samostatnosť na vyjadrenie osobitných modálnych významov (o štruktúre funkcionálno-sémantického poľa hodnovernosti pozri Daskalova 1998, s. 20–28; Daskalova 2006). Vytvárajú sa rôzne modely vzájomných pomerov a vzťahov medzi morfológickou a lexikálnou úrovňou. Vzniká jednotnosť, ktorá určuje parametre modálnosti v každom konkrétnom prípade. Cieľom výskumu nie je komentovať vzájomné pomery a vzťahy medzi týmito jazykovými úrovňami. Analýza je ohraničená len na možnosti pozorovaných slovesných foriem. Bulharská jazyková realita pri súčasnom stave systému dokazuje, že základné parametre modálneho významu hodnovernosti sú určované gramatikalizovanými jazykovými prostriedkami. Špecifiká lexikálnych modifikátorov hodnovernosti v pláne obsahu dovoľuje, aby modálne ocenenie propozície mohlo byť dodatočne vystihnuté v nuansách, príslušne mohlo reprezentovať mnohoznačnosť tohto významu vo vyjadreniach, ktoré majú zložitú semantickú a modálnu štruktúru. Súčasne tieto lexikálne modifikatory vytvárajú podmienky a predpoklady na stupňovanie hodno-

vernosti, ktoré možno dosahovať cez evidencialné slovesné formy (Daskalova 2001, s. 188–197).

Literatúra

- Aleksova 2004:** К. Алексова. Епистемична модальност – евиденциалност – адмиратив. В: Славистика и общество. Седми национални славистични четения. С. 2004. с. 247–255.
- Aleksova 2005:** К. Алексова. Отношението модальност – евиденциалност – презумптивност В: Юбилеен славистичен сборник (10 години Славянска филология в Югозападния университет “Неофит Рилски”). Благоевград. 2005. с. 420–430
- Beļajeva 1990:** Е. Беляева. Достоверность. В: Теория функциональной грамматики (Темпоральность. Модальность). Л. 1990.
- Beļajeva, Cejtlin 1990:** Е. Беляева, С. Цейтлин. Соотношение значений возможности и необходимости в семантической сфере потенциальности. В: Теория функциональной грамматики (Темпоральность. Модальность). Л. 1990.
- Birjulin, Kordi 1990:** Л. Бирюлин, Е. Корди. Основные типы модальных значений, выделяемых в лингвистической литературе. В: Теория функциональной грамматики (Темпоральность. Модальность). Л. 1990.
- Bondarko 1984:** А. Бондарко. Функциональная грамматика. Л. 1984.
- Gerdžikov 1984:** Г. Герджиков. Преизказването на глаголно действие в българския език. С. 1984.
- Daskalova 1998:** Д. Даскалова. За някои от спорните проблеми при оценка на лексикалните модификатори за достоверност. В: Езикознание и методика на езиковото обучение (сборник от доклади за Юбилейната научна конференция“ 25 години Шуменски университет “Епископ К. Преславски” Шумен 30. X. – 1. XI. 1996 г.). Шумен. 1998. с. 20 – 28.
- Daskalova 2001:** Д. Даскалова. За семантиката и особеностите в реализацията на глаголите за достоверност. В: Отговорността пред езика (сборник с доклади, посветен на 70-годишнините на проф. П. Пашов и на проф. Т. Бояджиев). Шумен. 2001. с. 188–197
- Daskalova 2006:** Д. Даскалова. Семантичното поле за достоверност в българския език (опит за моделиране). Юбилеен сборник

в чест на 65-та годишнина на проф. дфн Руселина Ницолова. *Bulgarika – Studia et Argumenta* (Bulgarische Bibliothek № 13), Munchen: Biblion Verlag, 2006.

Daskalova 2009: Д. Даскалова. За отношението морфологични / лексикални модификатори в полето за достоверност. В: Отговорността пред езика 3 (сборник с доклади, посветен на 65-годишнината на проф. д-р Кина Вачкова). Шумен. 2009. с. 230–239.

Dimitrova 2001: Ст. Димитрова. Към въпроса за изграждането на речеви формации в различни комуникативно-прагматични ситуации. В : Прагматика на текста. София. 2001 г., с. 12–53.

Dobрева, Savova 2000: Е. Добрева, И. Савова. Текстоллингвистика (уводен курс). Шумен. 2000.

Domina 1959: Е. Дьомина.

Пересказывательные формы в современном болгарском литературном языке.

В: Вопросы грамматики болгарского литературного языка. Москва. 1959. с. 313–78.

Kucarov 1979: И. Куцаров. Преизказването в българския език. С. 1979

Kucarov 1985: И. Куцаров. Очерк по функционално-семантична граматика на българския език. Пловдив. 1985

Nicolova 2008: Р. Ницолова. Българска граматика. Морфология. С. 2008.

Jakovleva 1994: Е. Яковлева. Фрагменты русской языковой картины мира. М. 1994.

SUMMARY & KEYWORDS

The article analyzes the specifics of the special verb forms in the current Bulgarian language. The scope of this research is introduce through the specific linguistic implementation these forms at the pragmatic and functional characteristics associated with the modalities, namely the functional-semantic field (FSF) credibility. Speech realization of these forms is subject to cognitive factors, which combine traits of communicative situations with the purpose and tasks of the speech of a particular story, also with the emotional effects, determining the choice of language units in the construction of an informative and affecting text.

► Bulgarian, evidentiality, modality, functional-semantic field, epistemic features, verb